

Ebu Hayyân et-Tevhîdî'nin "el-İmtâ' ve'l-Mu'ânese" Adlı Eseri Bağlamında Nazım ve Nesir Mukayesesi

HAMZA ERMİŞ^a & SÜMEYYE İSLAMOĞLU^b

Öz: Ebu Hayyân et-Tevhîdî'nin 'el-İmtâ' ve'l-Mu'ânese' adlı eseri, hicri IV. yüzyıla ait bir eserdir. Döneminin ilmî ve fikrî birikimini; dil, edebiyat ve sanat alanındaki gelişmeleri; içtimâî, siyasî ve ahlakî değişimleri günümüze aktarması bakımından önemli bir kaynaktır. Eser, Ebu Hayyân et-Tevhîdî'nin Bağdat veziri İbn Sa'dân ile yaptığı kırk gecelik edebî ve felsefî sohbetlerinden oluşmaktadır. Ancak bu eser, edebî açıdan zengin olmasına rağmen yalnızca felsefî yönüyle ünlenmiştir. Nazım ve nesir mukayesesi, eski Arap dil bilginlerinin önem verdikleri konulardan biri olmuştur. Ebu Hayyân, sözü geçen eserde, nazım ve nesir mukayesesini, edebî bir konu olarak kaleme almıştır. Nazım, dönemi âlimlerinin görüşlerini desteklemek adına kullandıkları önemli bir hüccet iken; nesir, halkın ve devlet görevlilerinin resmî yazışmalarında kullandığı bir dil olmuştur. Ancak sec' sanatına verilen önemin artması ile, nesrin edebi yönü gelişmiştir. Böylece her iki türün üstünlük konusu, ilmî meclislerde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: El-İmtâ' ve'l-Mu'ânese, ebu Hayyân et-Tevhîdî, nazım, nesir, belâgat.

^a Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü
hermis@sakarya.edu.tr

^b Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi
sumeyye.islamkizi@gmail.com

The Comparison of Poetry and Prose in the Context of al-‘İmtâ’ ve’l-Mu’ânese’ Book by Abu Hayyan al-Tawhidi

Abstract: Abu Hayyan al-Tawhidi has written his book ‘el-‘İmtâ’ ve’l-Mu’ânese’ in the 4th century Hijri. This book is an important source for today due to his transfer of: the scientific and intellectual accumulation of that period, developments in language, literature and art, the changes in social, political and moral. This book is contain of forty-night of literary and philosophical conversation between Ibn Sa’dânthe minister of Baghdad and Abu Hayyan Al-Tawhidi. However, this book is famous due to its philosophical aspect, although it is rich in literature. The comparison of poetry and prose has been one of the issues that the Ancient Arabic language scholars interested in. In this book, Abu Hayyân wrote the comparison of poetry and prose as a literary subject. The scholars of that period has used this poetry as their important guidance. prose has been a language that used by the public and by the government of officials in the official correspondence. However, with increased interest in the assonance, the literary aspect of the prose has developed. Thus, the subject of superiority of both species is discussed in scientific assemblies.

Keywords: El-‘İmtâ’ ve’l-Mu’ânese, Abu Hayyan Al-Tawhidi, poetry, prose, eloquence.

Giriş

Araplar, sözlü geleneğin hakim olduğu cahiliye döneminde yazıyı az da olsa kullanıyorlardı. Senenin belli dönemlerinde yapılan panayirlarda şiir yarışmaları düzenlerler, halkın beğenisini kazanan şiirleri yazıya aktararak Kabe'nin duvarına asarlardı. Ancak nesir örnekleri olan hutbe, vasiyet, mesel ve hikmetli sözleri yazıyla kayıt altına almaları, Emevîler döneminin sonları ile Abbâsîler döneminin ilk yıllarına tekabül eder.¹

Emevîler döneminde, Müslümanlar arasında yazı geleneği oluşmaya başladı. Özellikle dönemin genişleme politikası, yazıya farklı bir mecra kazandırdı. Devlet ricali, siyasi propaganda aracı olarak fethedilen topraklarda İslâmiyeti tebliğ etmek ve bilhassa halife için biat etmeye çağırarak adına şiire ve hutbelere yöneldiler. Gayri Müslim halka İslâm dinini kabul ettirmek için irat edilen hutbelerde kısa ve anlaşılır ifadeler kullanmaya itina gösterdiler. Ancak davete icabet etmeyenlere gözdağı vermek amacıyla tehditkâr söylemlere başvurdular. Emevî valilerinden Ziyad bin Ebîhî (ö. 53/673) ve el-Haccâc (ö. 95/714)'ın halk üzerindeki baskıları, güçlü hitabetlerinin tesiri ile kuruldu. Ayrıca ortaya çıkan siyasi hizipler, lehlerine taraftar toplamak amacıyla görüşlerini şiirlerle yaymaya çalıştılar.² Abbâsî dönemine gelince, Müslümanlar genişleyen sınırların etkisiyle Antik Yunan, İran ve kısmen Hint kültürleriyle olan temasları sonucu yeni medeniyetlerle tanıştı. Bu medeniyetleri tanımak ve bilgi birikimlerine ulaşmak için onların kadim eserlerini Arapça'ya çevirmeye başladılar. Başlangıçta merak sonucu bireysel çabalarla sürdürülen bu çalışmalar, zamanla halife destekli devlet politikası haline geldi.³ Merkezi Bağdat olan çeviri faaliyetleri, felsefe, mantık, matematik, astronomi, fizik, kimya, tıp, botanik ve zooloji gibi pek çok alanı kapsayarak İslâm

¹ Kenan Demirayak, *Arap Edebiyat Tarihi –I Cahiliye Dönemi*, Fenomen Yayınları, Kayseri 2014, s. 231.

² Kenan Demirayak, *Arap Edebiyat Tarihi –III Emevîler Dönemi*, Eser Ofset Matbaacılık, Erzurum 2012, s. 268.

³ Gürkan Dağbaşı, *Abbâsî Dönemi Çeviri Faaliyetleri*, Eski Yeni Dergisi, Sayı: 27, Yıl: 2013, s. 4.

kültürünü zenginleştirdi.⁴

Müslümanlar, Abbâsîler döneminde ilmî açıdan verimli bir koleksiyona sahip oldular. Bunu değerlendirmeyi bilen siyasi otoriteler, şehirlerinde kütüphaneler kurdular. Örneğin şair ve âlim olan halife el-Mansur (ö. 158/775), edip, şair ve âlimleri himaye ederek, ilmi destekleyen bir yol izledi. Kendisinden sonra gelen halifeler de, şiir ve şaire gereken ihtimamı gösterdi. Hatta bazı halifeler, devlet adamları ve komutanlardan daha çok şairlere önem verdiler.⁵

Abbâsîler döneminde, Emevîler dönemi saltanat sisteminin sona ermesi ve bürokrasinin ortaya çıkmasıyla vezirlik teşkilatı ortaya çıktı. Vezirler halife tarafından tayin edilir; pek çok imtiyaza sahip olurlardı. Hicri 334-447/ 945-1055 yılları arası vezirlik tarihinde Büveyhîlerin Bağdat'a girmesiyle önemli bir dönüm noktası yaşandı. Abbâsî devleti, Büveyhîler'in nüfuzu altına girdi. Vezirlik unvanı taşıyan kişiler, yönetimde geniş yetkilere sahip oldu. Böylece vezirlik makamı farklı bir mecra seyrederek daha da güçlendi.⁶

Vezirler, siyasi tutumlarının yanında ilmî birikimlerini arttırmak adına Bağdat'ın ileri gelen âlim ve fikir adamlarını huzurunda toplardı. Edebi, ilmî, felsefî vb. konularda cereyan eden sohbet meclisleri kurdururdu. Vezir bazen dinleyici olur, bazen sorular sorarak münakaşalara katılırdı. Ayrıca bu meclislerde cereyan eden münakaşa ve münazaraların seyrini kaleme alıp kaydeden kâtipler olurdu. Ebu Hayyân et-Tevhîdî'de, vezirin emriyle kurulan söz konusu meclislerde kâtiplik yapmıştır. El-İmtâ' ve'l-Mu'ânese adlı eserinde, bu meclislerde cereyan eden pek çok konuyu derleyerek kitap haline getirmiştir.

⁴ İbrahim Sarıçam & Seyfettin Erşahin, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2013, s. 38-39

⁵ Hüseyin Polat, *Abbâsî Dönemi Şiiri ve Şairlerine Genel Bakış*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 14, Yıl: Ocak 2018, s. 638.

⁶ Adam Mez, *Onuncu Yüzyılda İslam Medeniyeti*, (Çev. Salih Şaban), İnsan Yayınları, İstanbul 2014, s. 115-117; Fatih Yahya Ayaz, "Vezir", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDV Yayınları) 43, İstanbul: 2013, s: 80-81

Nazım-nesir mukayesesiyle alakalı yapılan daha önceki çalışmalarda, IV. yüzyılda nazım ve nesir mukayesesini müstakil olarak ele alan bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Ancak adı geçen esere, atıfta bulunmakla yetinilmiştir. Biz çalışmamızda, bu iki türün karşılaştırmasını, ayrıntısıyla ele alan ilk eser olarak düşündüğümüz 'el-İmtâ' ve'l-Mü'ânese' eserinin; nazım-nesir mukayesesini ve öne sürülen görüşleri başlıklar altında tasnif edip inceledik. Konuyu dağıtmamaya özen göstererek görüşlerle ilgili değerlendirmelerde bulunduk. Ayrıca, konunun daha iyi tahlil edilmesine yardımcı olması açısından, nazım ve nesrin tarihi süreciyle alakalı yukarıda verdiğimiz kısa bilgiden sonra eser ve müellifinin hayatına da kısaca değinmenin uygun olacağını düşünüyoruz. Amacımız, konuyla ilgili yapılacak çalışmalara, nazım ve nesir ile alakalı IV. yüzyılda geçen görüşleri ve yaklaşımları ayrıntısıyla aktarmaktır.

A. Ebu Hayyân et-Tevhîdî ve "el-İmtâ' ve'l-Mu'ânese" İsimli Eseri

Ali bin Muhammed b. el-Abbas ebu Hayyân et-Tevhîdî, hicrî dördüncü asırda Bağdat'ta yaşamıştır. Tabakât kitaplarında 'ediplerin filozofu, filozofların edibi'⁷ olarak tanıtılır. Arap nesrinde Câhız (ö.225/869)'dan sonra en parlak üsluba sahip olduğu iddia edilen⁸ ebu Hayyân, döneminin önemli âlimlerindedir. Fıkıhta şâfi âlimi ebu Hâmid Merveruzzî (ö 362/973), nahiv ve hadiste ebu Said es-Sirâfi (ö 368/979), gibi pek çok âlimden ilim tahsil etmiş, yaşı ilerlediğinde ise felsefe ilmine merak salmıştır. Görüşlerini serd ederken önemli bir merci olarak gördüğü ebu Süleymân el-Mantikî es-Sicistanî⁹ (ö 391/1001) ve Fârâbî (ö.339/950)'nin öğrencisi olan Yahyâ bin 'Âdiy (ö 386/974)'in derslerine katılmıştır.¹⁰ Va-

⁷ Yakut, el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, Dâru'l-Garbu'l-İslâmî, VI, Beyrut, 1993, s. 1924.

⁸ Mez, *Onuncu Yüzyılda İslam Medeniyeti*, s. 284.

⁹ İsmail Hakkı eserinde, '*Ebu Hayyân'ı filozof yapan ebu Süleymân'dır*' kaydını geçmektedir. Daha detaylı bilgi için bakılabilir: İsmail Hakkı, İzmirli, *Ebü Hayyân Ali b. Muhammed et-Tevhîdî*, Dârülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası, 2. Cilt, Sayı: 7, İstanbul, 1928 s. 112.

¹⁰ İzmirli, *Ebü Hayyân Ali b. Muhammed et-Tevhîdî*, s. 110-114.

rakçılık ile geçinen¹¹ Ebu Hayyân 352/923 yılında zındıklık ithamıyla Bağdat'tan kovulmuş ve Rey şehrinde uzlete çekilmiştir. 414/1023 yılında Şiraz'da vefat etmiştir.¹²

Ebu Hayyân'ın hayatının sonlarına doğru yaşadığı yalnızlık sebebiyle derin bir buhrana düşmüş, ancak bu durum Allah'tan başka her şeyin fânî olduğunu idrak etmesine vesile olmuştur. Bu sebepten dolayı, kendisinden sonraya kalmasının bir anlamının olmayacağını düşündüğü eserlerini yakmıştır.¹³ Yaşadığı dönemde şahsına ve öldükten sonra eserlerine kimsenin kıymet vermeyeceğini düşünen Ebu Hayyân, kitaplarını yakma kararının kendisi için kolay olmadığını ve "...Sanki; soylu bir oğul, sevgili bir dost, yakın bir arkadaş kaybettim. Benden sonra; onunla eğlenecek, üzerine basacak, okuduklarında hatalarımdan dolayı beni ayıplayacak bir topluluğa onları bırakmak bana ağır geldi" ifadelerini kullanarak teessürünü dile getirmiştir.¹⁴ Buna rağmen günümüze yirmiye aşkın eseri ulaşmıştır.¹⁵

Ebu Hayyân'nın el-İmtâ ve'l-Mu'ânese adlı eseri; Büveyhî veziri İbn Sa'dân'nın merakını celp eden konular üzerine sormak istediği sorular için kurdurduğu kırk gece oturumundan oluşmaktadır. Ebu Hayyân bu sorulara irticalen veya huzura getirdiği varaklardan okuyarak; ilmî, dinî, felsefî, ahlakî, belâğî, nahvî, mantıkî, tasavvufî, coğrafî vb. ilimleri muhtelif pek çok müzakerelerle kırk gece boyunca vezire arz etmektedir. Hocasının isteği üzerine bu oturumları kaleme almıştır. ¹⁶ Ayrıca kayda geçtiği bazı hâdis-

¹¹ Ebu Hayyân et-Tevhîdî, *Ahlâku'l-Vezîreyn*, (Thk. Muhammed b. Tâvî et-Tancı), Dâru Sâdır, Beyrut, 1991, s. 306.

¹² İbrahim Halil Üçer, *Ebu Hayyân et-Tevhîdî ve Felsefî Kişiliği*, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007, s. 89.; Mahmut Kaya, *Ebu Hayyân et-Tevhîdî*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDV Yayınları) 10, İstanbul 1994, s. 155-155.

¹³ El-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI, s. 1929.

¹⁴ El-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VI, s. 1930.

¹⁵ Eserlerin günümüze nasıl ulaştığına dair bilgi almak için bakılabilir. Ahmet Abdü'l-Hâdî, *Ebu Hayyân et-Tevhîdî*, Dâru's-Sekâfe li'n-Neşri ve't-Tevzî', Kahire 1997, s. 138-150; Hayru'd-Dîn ez-Ziriklî, *el-'Alâm*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 15. Baskı, IV. Cilt, Beyrut, 2002, s. 326

¹⁶ Ebu Hayyân et-Tevhîdî, *el-İmtâ' ve'l-Mü'ânese*, (Thk. Dr. Mursel Fâlih el-'Acemî), Dâru Sa'duddîn, 1. Baskı, Dımaşk 2005, s. 6-8.

ler, günümüze ulaşan yazılı ilk kaynak vazifesi de görmektedir. Örneğin ibn Kıftî'nin (ö.646/1248), 'İhbâru'l 'Ulemâ bi Ahbâri'l-Hükemâ' adlı ansiklopedik eserinde İhvân-ı Safâ'yı, ele aldığı maddesinde, 'el-İmtâ''ın on yedinci gece oturumunu iktibas etmiştir.¹⁷ Ayrıca meşhur ebu Said Sirâfî (ö.368/979) ve ebu Bişr el-Mettâ (ö.328/940) arasında cereyan eden Arap nahvi-Yunan mantığı münakaşasının ilk râvisinin ebu Hayyân olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸

B. Nazım ve Nesir Mukayesesi

İbn Haldun'a göre Arap lisanı, nazım ve nesir olmak üzere ikiye ayrılır. Nazım, kafiye ve vezinli olan sözdür. Nesir ise, vezinli olmayan sözdür.¹⁹ Her ikisinin de tarihi süreçleri geçmişe dayanır. Fakat nesrin, ancak Abbâsîler döneminde nazım kadar güçlü edebi bir tür haline geldiği görülür. Nazım ve nesrin birbirine denk olması halinde birinin tercih edilme durumu mutlaka olacaktır. Nitekim bu konu ilmî meclislere taşınmıştır. Ebu Hayyân, el-İmtâ' ve'l-Mü'ânese adlı eserinde böyle bir münakaşayı ayrıntısıyla kaleme almıştır.

El-İmtâ' eserinin yirmi yedinci gece oturumunda vezir ibn Sâ'dân, ebu Hayyân'a "Nazım ve nesrin hangi konularda birleşip ayrıldıklarına, hangisinin daha faydalı, tercihe şayan ve sanata daha yakın olduğuna dair senden bir şeyler dinlemek isterim."²⁰ diyerek gece sohbetini başlatır. Makalede inceleneceği üzere ebu Hayyân, tarafsız bir şekilde ilk olarak nesri, daha sonra nazmı savunan kişilerin görüşlerini sıralar.

1. Nesir

Nesir, Abbâsîler dönemine kadar şiirin arka planında kalan bir türdür. Hutbe, kitabe ve tevkî'at alanlarında kullanılsa da, edebî olarak ancak, üçüncü Abbâsî döneminde zirveye çıkabilmiş-

¹⁷ İbnü'l-Kıftî, *İhbâru'l-'Ulemâ bi Ahbâri'l-Hükemâ'*, (Thk. İbrahim Şemsü'd-Dîn), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 2005, s. 68-72; ilgili münazara için bakılabilir, ebu Hayyân, *el-İmtâ' ve'l-Mü'ânese*, s. 221-226.

¹⁸ Ebu Hayyân, *el-İmtâ' ve'l-Mü'ânese*, s. 99-137.

¹⁹ İbn Haldun, *Mukaddime*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 2000, s. 486.

²⁰ Ebu Hayyân, *el-İmtâ' ve'l-Mü'ânese*, s. 347.

tir.²¹ Şevki Dayf'a göre özellikle secinin çokça kullanıldığı bu dönemde nesrin çoğalmasının iki sebebi vardır. İlki, divanlarda kâtiplerin çoğalmasındır. Zira bu kâtipler, geniş kültür bilgisine sahiptirler. Divanlarda olanları yazıya aktarırlar; yalnız dil üslubuna ve sanatına çok önem verirlerdi. İkincisi ise; nazımın, vezin ve kafiyeyle bağlı musikî kaidelerinin dışına çıkamaması karşısında, nesrin yazıdaki esnekliği, kullanım kolaylığı, nesrin kullanımını arttırmıştır.²² Bilhassa halife Muktedir (ö.295/320) zamanında divanlardan çıkan her risalenin seci' üslubuyla yazıldığı görülmektedir. O dönemde vezir ve divan kâtipleri yazdıkları her kitabenin secili olması için özel çaba sarf etmişlerdir.²³ Hatta halk arasında da nesir, nazma tercih edilir olmuştur.²⁴

Ebu Hayyân el-'İmtâ' eserinde nesri tercih edenlerin görüşlerini şu şekilde sıralamıştır:

a. Nesri nazma tercih edenlerin görüşlerden ebu 'Âiz el-Kerhî Salih bin Ali'ye göre, nesir konuşmanın aslı, nazım ise konuşmanın furû'udur. Asıl fer'den her daim daha üstündür. Ancak yine de her ikisinin iyi-kötü meziyetleri vardır. Fakat nesrin güzelliği daha fazladır. Zira her insanın bidâî konuşması nesirdir. Daha sonra belirli bir sebep yüzünden nazmı öğrenir. Nitekim insan, çocukluğundan itibaren uzun süre nesir üzere konuşur, ilhamı o şekilde alır, nazım ise sonradan arız olma, kendi tabiriyle "sinâ" yani sahici olmayan bir türdür, aruz ve vezin kalıplarının dışına çıkmamaktır.

El-Kerhî, farklı dillerde de olsa, inen her semavî dinin metnelerinin beyit ve aruzdan uzak, düz yazı şeklinde indiğini aktarır.

Ayrıca nesrin, bütünlük açısından daha efdal ve bu türle yazılan eserlerin daha fazla olduğunu dile getirir. Yazıdaki bütünlük

²¹ Nurullah Yılmaz, *Üçüncü Abbâsî Asrında Nesir Sanatı ve Öncüleri*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 58, Yıl: Haziran 2017, s. 38

²² Şevki Dayf, *Tarihü'l-Edebi'l-Arabî: el-Asrû'l-Abbâsî el-Evvel*, Dâru'l Ma'ârif, 16. Baskı, Kahire t.y s. 491.

²³ Şevki Dayf, *Tarihü'l-Edebi'l-Arabî: el-Asrû'l-Abbâsî es-Sâni*, Dâru'l Ma'ârif bi Mısır, 2. Baskı, Kahire t.y, s. 557.

²⁴ Dayf, *Tarihü'l-Edebi'l-Arabî: el-Asrû'l-Abbâsî es-Sâni*, s. 562.

konusunda "bütünlük ancak, bir şeyin güzelliğine, bekasına, zarifliğine ve sadeliğine delalet eder." diyerek görüşünü destekler.²⁵

El- Kerhî son olarak, ebu Hayyân'ın da aşırı bulduğu uç bir nokta ile nesri savunur. Ona göre nesrin bütünlük (birlik) açısından ilahî bir yönü vardır. Zira nesir, fitrî bir başlangıçtır. İlahlığın en temel esasının vahdet olması gibi, fitrattaki bu menşee de birliği temsil eder.²⁶

Ebu Hayyân, el-Kerhî'nin görüşlerini aktarırken "semi'tü" (duydum) ifadesini kullanır. Buradan hareketle el-Kerhî'nin meclisinde bulunduğunu ve onunla muasır olduğunu anlayabiliriz. El-Kerhî nesri fitrî bir meleke olarak görmektedir. Nazmı ise sonradan kesbedilen, hatta uydurulan bir tür olarak değerlendirir. Ayrıca nesrin kullanım alanının nazmın kullanım alanından çok daha geniş olduğunu düşünür. Semavî kitapların dilinin nesir olması ve yaptığı bir kıyasla nesrin ilahî bir boyutunun varlığını iddia ederek delillerini güçlendirir. Ancak bazı düşünürlere göre Kur'ân'ın icazı, nazım ve nesirle gerçekleşmemiştir. Düz yazı görünümünde olsa da, iki yazı türünün kaideleri dışındadır. Kendine özgü durakları, tertibi ve zevki vardır.²⁷ Öyle görülüyor ki, el-Kerhî bazı savunmalarında aşırıya gitmiştir.

b. Irak ehlinin belagatçılarından olan ibn-i Tarrâra (ö.390/1000) nazımın güzelliğini iddia edenlere nesrin asaletini şu örnekle savunur. Nesir hür kadına, nazım ise cariyeye benzer. Cariye, hür bir kadından daha güzel yüzlü, yumuşak huylu olsa da, hür kadının şerefi, soyu ve faziletiyle asla kıyaslanamaz.

Ayrıca nesir lafzının, Kuran'da tercih edilen ifade olması açısından şu ayetle üstünlüğünü destekler: 'Onları gördüğünde, etrafa saçılıp dağılmış (منثورا) inciler sanırsın.'²⁸ Burada Allah (c.c) cennette insanların etrafında dolaşan nedimeler için dizilmiş (منظوما) inciler ifadesini kullanmaz, etrafa saçılmış (منثورا) inciler nitelemesi

²⁵ Ebu Hayyân, *el-İmtâ' ve'l-Mü'ânese*, s. 349.

²⁶ Ebu Hayyân, *el-İmtâ' ve'l-Mü'ânese*, s. 349-350.

²⁷ İbn Haldun, *Mukaddime*, s. 487.; Taha Hüseyin, *min Hadîsi's-Şi'ri ve'n-Nesr, Mu'essesetü Hindâvî, Kahire 2012*, s. 26-27

²⁸ İnsan: 19/76

yapar. Gökyüzündeki yıldızlar için de, bir nizâm içerisinde olsa da onlar için de saçılmış (منتثره) ifadesini kullanır.²⁹ Tercih edilen kavram itibariyle nesri nazma üstün tutmuştur.

Kuran-ı Kerim’de geçen mürecceh kelime ile görüşlerini destekleme usulü, Câhız’ın el-Beyân ve t-Tebyîn eserinde de geçmektedir. “Ebu Sa’îd Abdülkerim bin Ravh bana şöyle anlattı: Mekke halkı şair Muhammed bin el-Menâzır’a: Siz Basra halkı fasih bir dile sahip değilsiniz; fasihlik, biz Mekke halkına aittir, dedi. İbn Menâzır ise şöyle dedi: Bizim kullandığımız kelimelerin pek çoğu ile Kuran kelimeleri arasında uygunluk vardır. Dilediğiniz zaman Kur’ân’ı getirin (bakalım): Siz ‘kıdr’e (قدر), ‘el-burme’ (البرمة) diyorsunuz. ‘berâm’ (برام) olarak çoğul yapıyorsunuz. Biz ise ‘kıdr’ (قدر) diyorumuz ve ‘kudûr’ (قدور) olarak çoğul yapıyoruz. Allah (c.c): ‘...havuzlar kadar geniş leğenler, yerinden kalkmaz kazanlar (قدور)...’³⁰ ifade buyuruyor. Siz ‘beyt’e (بيت); üzerinde ‘‘iliyye’ (عليه) varsa ‘beyt’ diyorsunuz. Ve bu ismi ‘‘alâlî’ (علالي) olarak çoğul yapıyorsunuz. Biz ise ona ‘gurf’e’ (غرفة) diyorumuz ve ‘gurfât veya guraf’ (غرفات, غرف) olarak çoğul yapıyoruz. Ancak Allah (c.c): ‘...altından ırmaklar akan, birbiri üzerine yapılmış odaları (غرف) olacak.’³¹, ‘...onlar köşkler (غرفات) içinde huzur ve güven içinde yaşayacaklar.’³² ifade buyuruyor.”³³ Görüldüğü üzere Kuran-ı Kerim’den istihsad getirme metodu erken dönemden itibaren kullanılmıştır. İbn Tarrâra da burada nesrin üstünlüğünü yine aynı metotla savunmaktadır. Allah’ın tercih ettiği tabir olması, onun için nesrin üstünlüğüne dair kâfi bir delil olmuştur. Ayrıca verdiği ilk örnekte, nesir ve nazımın birbirine benzese de mertebelerinin asla aynı olamayacağına dikkat çekmiştir.

c. Rüknu’d-Devle’nin kâtibi Ahmed bin Muhammed: “Nesir, ‘veşiy’ denilen rengârenk kıyafete benzer. Nazım ise, ‘müneyyer el-muhattat’ denilen iki renkli kıyafete benzer. Veşiy, diğerlerinin

²⁹ Ebu Hayyân, *el-İmtâ’ ve l-Mü’ânese*, s. 350.

³⁰ Sebe’: 13/34

³¹ Zümer: 20/39

³² Sebe’: 37/34

³³ Cahız, *el Beyân ve t-Tebyîn*, (Thk. Hasan es-Sindûbî), Matba’tü t-Ticâriyyeti l-Kübrâ, I. Cilt, I. Baskı, Mısır 1926, s. 33.

olmadığı kadar çok parlar."³⁴ diyerek bir kumaş örneği üzerinden nesri parlak elbiseye nazmı ise iki renkli sade elbiseye benzetir. Nazım türünün kendine has bir güzelliği olsa da nesrin her daim daha dikkat çekici bir güzelliğe sahip olduğunu belirtmiştir.

d. İbn K'ab el-Ensârî'ye göre ise; nesrin üstünlüğü, Hz. Peygamberin tebliğ hitabı olmasından kaynaklanır. Zira Hz. Peygamber emir ve nehiyelerinde, vaazlarında, rıza gösterip göstermediği konuşmaları ve buna benzer her durumda sadece nesri kullanır. Ayrıca nazımın noksanlığını, konuşmadaki akıcılık, konu bütünlüğü gibi hitap kusurlarını daha fazla barındırması ve derece olarak nesirden daha ednâ olması hasebiyle nesri üstün görür.³⁵

2. Nazım

Nazım, Arap edebiyatı tarihinin en önemli unsurudur ve yaklaşık olarak iki bin yıllık uzun bir geçmişe sahiptir. Arap şiiri, bu zaman zarfı içerisinde meydana gelen siyasî, dinî ve fikrî gelişmeler ile çeşitli evrelerden geçmiştir. Ancak en büyük kırılma noktasını İslâm'ın ortaya çıkışıyla yaşamıştır. İslâm; sosyal, siyasi ve kültürel alanlara getirdiği düzenlemelerle Arapların gelenek ve görenekleri, sosyal ilişkileri, düşünce ve alışkanlıkları gibi pek çok sahada yenilikler yapmıştır. Şiir de bundan nasibini almıştır.

Emevîler döneminde şiir, sanat ve üslup yönünden çeşitlense de, vezin ve kafiye açısından cahiliye ve sadru'l-İslâm dönemi üslubunu korumuştur.³⁶ Abbâsîler döneminde ise yönetim merkezi Şam'dan Bağdat'a taşınmıştır. Böylece yönetim altındaki halk ve milletler çoğalmış, düşünceler değişmiş, asabiyet duyguları azalmış, refah seviyesi yükselmiştir.³⁷ Şairler ise bedevî üslubunu, hadarî üslub ile mecz etmeyi başarmışlardır. Öyle ki, Şekvî Dayf, "bu dönemde şairler, bâdiyede yetişmemiş olmalarına rağmen, fesahat ve belagat açısından badiyede yaşayan şairlerden aşağı kalır yanla-

³⁴ Ebu Hayyân, *el-İmtâ' ve'l-Mü'ânese*, s. 351.

³⁵ Ebu Hayyân, *el-İmtâ' ve'l-Mü'ânese*, s. 351.

³⁶ Ahmed İskenderî, vd., *el-Mufassal fî Târîhi'l-Edebi'l-Arabî*, el-Matba'atü'l-Emîriyyet'ü bi-Bulâk, Mısır 1934, s. 129.

³⁷ Ömer Fâhûrî, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, Dârü'l-İlmi'l-Melâyîn, 4.Baskı, Beyrut 1981, s. 34.

rı yoktur.”³⁸ der. Yaşanan bu gelişmeler nazmı nesre tercih etmede önemli bir etken olmuştur.

Ebu Hayyân, el-‘İmtâ’ eserinde nazmı nesre tercih edenlerin görüşlerini ise şu şekilde serd eder.

a. Nazmın faziletlerinden hareketle üstünlüğünü savunan es-Selâmî’ye göre, nazım kendisiyle ilgili olanlara, nesir ise halk tabakası; kadın ve çocuklara hitap eder. Elit tabakada olanlar; kafiye hakkında konuşmalar yapar, aruz ve bentlerde ileri seviyelere ulaşır, doğanın güzelliklerini kullanır. Ancak nesir bu zirveyi yakalayamamış, herkesin kullandığı bir alan olmuştur.

Ayrıca es-Selâmî’ye göre insanın ruhunu dinlendirip mutluluk veren en büyük eğlence kaynağı olan beste yapma ve şarkı söyleme, nazmın en iyisiyle yapılır. Şarkıdaki nakaratlar, iniş ve çıkışlar en güzel şiir ile icra edilir.³⁹

Abbâsîler döneminde, iktisadi hayatın gelişmesiyle zenginlik ve refah artmış, eğlenceye yöneliş hızlanmıştır. Devlet ricalinin arasında en büyük eğlencelerden birinin şiir ve şiir besteleme üzerine tertip edilen meclisler olduğunu, es-Selâmî’nin nazmı savunmasından anlayabiliriz. Es-Selâmî’ye göre nesir, halkın uğraştığı süflî bir tür olarak değerlendirilirken; nazım, seçilmiş üst tabakanın uğraş alanı olarak tarif edilmektedir.

b. Hâli’ ise, nesir yazarlar ve şairleri değerlendirirken, şairlerin toplum nezdindeki yerine önemle değinir. Halife, emir ve valiler; makam ve toplantılarında şairlerin hâzır bulunmalarını isterken; aynı değeri nesir yazarlara vermediklerini belirtmektedir. İnsanların genel anlayışına göre, belagatçılar şiir okuyarak edebiyatta kemâle ererler. Ancak bir şair, nesirden bir şeyler okumasa dahi toplum nezdinde ki değerini korur.⁴⁰

Ayrıca halk arasında, “bu mektupta içerisinde bir beyit şiir geçseydi ne kadar güzel olurdu” denir, ‘nesirden bir şey olsaydı

³⁸ Dayf, *Tarihü'l-Edebi'l-Arabî: el-Asrû'l-Abbâsî el-Evvel*, s. 138

³⁹ Ebu Hayyân, *el-İmtâ' ve'l-Mü'ânese*, s. 352.

⁴⁰ Ebu Hayyân, *el-İmtâ' ve'l-Mü'ânese*, s. 353.

denmez."⁴¹ kanısını aktaran ebu Hayyân, nazımın edebî görüntü olarak mahfuz, nesrin ise yitik olduğunu dile getirir.

c. Nazım ile ilgili en haklı gerekçeyi sunan ibn Nübâte'ye göre; delil olma bakımından nazım, kendisine başvurulana en önemli hüccettir. Âlimler, kadılar, fakihler, nahiv ve dilciler, 'şirin dediği üzere...', 'bu konu şiirde sık geçer' gibi şiirden örnekler getirerek, iddialarını güçlendirirler.⁴²

Abbâsîler döneminde, özellikle dil bilimcileri, şiirin hizmetkârı ve koruyucuları olmuşlardır. Şairler, şiirlerini dilcilerin süzgecinden geçirdikten sonra irâd etmeye başlamışlardır. Halil bin Ahmet (ö.175/791), şair ibn Münâzır (ö.198/820)'a, "Muhakkak ki siz -şairler topluluğu- bana tâbisiniz. Ben gemi dümeniyim. Sözlerinizi beğenir ve sizi översem, kurtulursunuz. Aksi olursa helak olursunuz." diyerek tehtivâri söylemlerde bulunmuştur.⁴³ Böylelikle ibn Nübâte'nin de aktardığı gibi nazım, bu asırda önemli bir istişhad metodu olmuştur.

Ebu Hayyân, buraya kadar nazım ve nesre dair mukayeseleri aktarır. Son olarak, hocası ebu Süleyman es-Es-Sicistânî ve kendi görüşünü beyan ederek geçeyi sonlandırır.

Ebu Hayyân'nın hocası ebu Süleyman es-Sicistânî'nin nazım ve nesre, müsavi yaklaştığı görülür. Ebu Süleyman'a göre kişi, zihnindeki fikirleri ibreye döker. İbare ya şiir kalıbına ya da düz metin halinde konuşmaya dökülmesiyle oluşur. Her ikisi de, iyi-kötü, makbul-merdûd, coşturucu-bezdirici veya delil olup olması gibi pek çok bakımdan ayrılabilir.⁴⁴

Ebu Süleyman'nun konuyla ilgili daha detaylı görüşünü ebu Hayyân'ın başka bir eseri olan 'el-Mukâbesât'ta şöyle aktardığını tespit ettik. Ebu Süleyman; nazmı mizaca, nesri akla dayandırır ve nazımın etki gücünün daha fazla olduğunu dile getirir. Zira vezinde güzel olmayan lafızlar hoş karşılanmazken; akıl, mananın doğ-

⁴¹ Ebu Hayyân, *el-İmtâ' ve'l-Mü'ânese*, s. 352.

⁴² Ebu Hayyân, *el-İmtâ' ve'l-Mü'ânese*, s. 352-353.

⁴³ Dayf, *Târîhü'l-Edebi'l-Arabî: el-Asrû'l-Abbâsî el-Evvel*, s. 140.

⁴⁴ Ebu Hayyân, *el-İmtâ' ve'l-Mü'ânese*, s. 354-358.

ru olmasıyla kelimelere pek önem vermez. Şiir, duygulara daha çok hitap ettiği için insanları coşturur, nesir ise ahenk olduğu zaman semavi kitapların üslubu gibi bir heyecan meydana getirir.⁴⁵

Ebu Hayyân hocasının izini takip ederek konuyla ilgili son değerlendirmeyi şu cümlelerle yapar. “Lafzı naif, manası hoş, güzelliği parlak, duyanı mest eden, nesir gibi görünen nazım, nazım gibi görünen nesir, ulaşması kolay ancak icrası zor olan sehli mümtenâ özelliklerini taşıyan söz, sözlerin en iyisi ve en güzeldir.”⁴⁶

Sonuç

Söz konusu tarihi süreçte; nazım ve nesirden birinin tercih edilmesinde, döneminin siyasi ve iktisadi durumunun etkili olduğu anlaşılmaktadır. Halkın yönlendirilmesi gerektiği sıkıntılı zamanlarda etkileyici ve uzun süren konuşmalara ihtiyaç duyulmuşken, refah ve zenginlik zamanlarında, daha kısa ve kafiyeli sözlerin kullanımı artmıştır. Ancak her iki tür, dönemi içerisinde tamamen kaybolmamış, sadece işlev açısından biri daha tercihe şayan kabul edilmiştir.

Ebu Hayyân’ın aktardığı mukayeseye baktığımız zaman, IV. yüzyılda nesir-nazım karşılaştırması ile ilgili görüşler genel hatlarıyla şu şekilde özetlenebilir.

Nesir, Allah tarafından fitrî olarak insana verilmiştir. Allah’ın kitabının ifadeleri ve onun açıklayıcısı Resullerinin hitabı da aynı türdedir. Ayrıca nazım, güzel görünüp kulağa hoş gelse de, hiçbir zaman nesrin anlamı ifade etmedeki değerine ulaşamayacaktır. Zira nesir, fikirleri aktarma ve muhatap kitleyi etkileme de daha tesirli bir türdür. Nazım ise daha çok saray eşrafını ve âlimleri ilgilendirmiştir. Kendilerini seçilmiş tabaka olarak gören devlet yöneticileri, eğlencelerinde nazmı, şarkı ve müziğin kaynağı olarak

⁴⁵ Ebu Hayyân et-Tevhîdî, *el-Mukâbesât*, (Thk. Hasan es-Sindûbî), Dâru Su’âd es-Sabâh,

2. Baskı, Kuveyt 1992, s. 245-246. Ayrıca bakılabilir: Mehmet Şirin Çıkar, *Ebu Hayyan et-Tevhîdî’nin el-Mukâbesât Adlı Eserinde Dil*, EKEV Akademi Dergisi, Sayı: 16, Yıl: Yaz 2003, s. 221.

⁴⁶ Ebu Hayyân, *el-İmtâ’ ve’l-Mü’ânese*, s. 360-361.

görmüşlerdir. Bunun yanı sıra âlimler görüşlerini desteklemek adına özellikle cahiliye şiirlerini kullanarak; görüş, fikir ve beyanlarını şiirle desteklemişleridir.

Biz bu konuda ebu Süleyman es-Sicistânî ve ebu Hayyân'ın yolunu takip ederek iki türe, itidalli yaklaşılması gerektiğini düşünüyoruz. Zira nazım ve nesir birbirinden ayrı iki türdür ve her biri yerinde güzeldir.

Kaynakça

- Abdu'l-Hâdî, Ahmet, *Ebu Hayyân et-Tevhîdî*, Dâru's-Sekâfeli'n-Neşri ve't-Tevzî', Kahire, 1997
- Ayaz, Fatih Yahya, "Vezir", İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDV Yayınları), Cilt: 43/79-82, 2013
- Cahız, *el Beyân ve't-Tebyîn*, (Thk. Hasan es-Sindûbî), I-IV, Matba'tü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, Mısır, 1926
- Çıkar, Mehmet Şirin, *Ebu Hayyan et-Tevhîdî'nin el-Mukâbesât Adlı Eserinde Dil*, EKEV Akademi Dergisi, Sayı: 16, Erzurum, 2003
- Dağbaşı, Gürkan, *Abbâsî Dönemi Çeviri Faaliyetleri*, Eskiye Dergisi, Sayı: 27, 2013
- Dayf, Şevkî, *Târîhü'l-Edebi'l-Arabî: el-Asrû'l-Abbâsî el-Evvel*, Dâru'l Ma'ârif, Kahire, t.y
-, *Târîhü'l-Edebi'l-Arabî: el-Asrû'l-Abbâsî es-Sâni*, Dâru'l Ma'ârif bi-Mısır, Kahire, t.y
- Demirayak, Kenan, *Arap Edebiyat Tarihi –I Cahiliye Dönemi*, Fenomen Yayınları, Kayseri, 2014
-, *Arap Edebiyat Tarihi –III Emevîler Dönemi*, Eser Ofset Matbaacılık, Erzurum, 2012
- El-Hamevî, Yakut, *Mu'cemu'l-Udebâ*, I-VI, Dâru'l-Garbu'l-İslâmî, Beyrut, 1993
- Et-Tevhîdî, Ebu Hayyân, *Ahlâku'l-Vezîreyn*, (Thk. Muhammed b. Tâvî et-Tanci), Beyrut: Dâru Sâdır, 1991
-, *El-İmtâ' ve'l-Mü'ânese*, (Thk. Dr. Mursel Fâlih el-'Acemî), Dâru Sa'duddîn, Dımaşk, 2005

-, *El-Mukâbesât*, (Thk. Hasan es-Sindûbî), Dâru Su'âd es-Sabâh, Kuveyt, 1992
- Ez-Ziriklî, Hayru'd-Dîn, *el-'Alâm*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, I-VII. , Beyrut, 2002
- Fâhûrî, Ömer, *Târîhu'l-'edebi'l-Arabî*, Dâru'l-ilmî'l-Melâyîn, Beyrut, 1981
- İbn Haldûn, *Mukaddime*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2000
- İbnü'l-Kiftî, *İhbâru'l-'Ulemâ bi-Ahbâri'l-Hükemâ'*, (Thk. İbrahim Şemsü'd-Dîn), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2005
- İskenderî, Ahmed – Emin, Ahmed – Cârîm, Ali, *el-Mufasssal fî Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî*, el-Matba'atü'l-Emîriyyet'übi-Bulâk, Kahire, 1936
- İzmirli, İsmail Hakki, *Ebu Hayyân Ali b. Muhammed et-Tevhîdî*, Dârülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası, Sayı: 7, 1928
- Kaya, Mahmut, *Ebu Hayyân et-Tevhîdî*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDV Yayınları) Cilt: 10/154-157, İstanbul 1994
- Mez, Adam, *Onuncu Yüzyılda İslam Medeniyeti*, (çev. Salih Şaban), İnsan Yayınları, İstanbul, 2014
- Hüseyin, Taha, *Min Hadîsi'ş-Şi'ri ve'n-Nesr*, Müessesetü Hindavi, 2012
- Hüseyin, Polat, *Abbâsî Dönemi Şiiri ve Şairlerine Genel Bakış*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 14, Ankara, Ocak 2018
- Sarıçam, İbrahim – Prof. Dr. Erşahin, Seyfettin, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2013
- Üçer, İbrahim Halil, *Ebu Hayyân et-Tevhîdî ve Felsefi Kişiliği*, Basılmış Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007
- Yılmaz, Nurullah, *Üçüncü Abbâsî Asrında Nesir Sanatı ve Öncüleri*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 58, Erzurum, Haziran 2017